

הערות והארות

הרב אברהם מנחם הורוויץ

בעמח"ס לב מנחם

ברוקלין – ניו יורק

הערות והארות קצרות על סדר הפרשיות:

שורשו הוצאה מן המים, אלא משיכה וגרירה ממקום המים אל מקום היבשה. [ויש להוסיף, דלפי דרשת חז"ל והתרגום דשלחה ידה, אז באמת מסתבר שלא הוציאה מיד התיבה ממקום מושבה, כי זה קשה מאד להגביה מרחוק תיבה עם ילד בן ג' חודשים ביד אחת, אלא גררה התיבה עד מקומה ורק אח"כ הגביהה, והבין].

אִישׁ עֶבְרִי מֵאֲחִיו (ב, יא): לא רחוק לפרש, שהיו במצרים גם אנשים עברים בלתי מבני ישראל, רק מבני עבר שהיו ג"כ משועבדים יחד עם בני ישראל בהיותם מגזע אחד. ע"כ מפרשת התורה שזה היה 'מאחיו'. ולהלן (פסוק יג) "שְׁנֵי אֲנָשִׁים עֶבְרִים", לא נאמר מאחיו, כי הם היו עברים לא יהודים. אם צדקו דברינו נוסיף לפרש, כי ערב רב היו גם כן מהם, וזה כמו עבר רב. כי בלשון הקודש מתחלפות האותיות הרבה פעמים, כמו שלמה שמלה.

כָּל הָאֲנָשִׁים הַמְּבֻקָּשִׁים אֶת נַפְשָׁךְ (ד, יט): פשטות הכוונה לפרעה וקרובי משפחת המצרי הנהרג, גואלי דמיו.

וּבְמִשְׁאָרוֹתֶיךָ (ו, כה): אין צורך לצמצם משמעו לכלי מחזיק שאור או עיסה, אלא

כִּי לֹא כְנָשִׁים הַמְּצֻרִית הָעֶבְרִית (א, יט): טרם בלבל סנחריב העמים, היה קיים חילוקי גזעים בולטים מאד, וכמו עור הכושי השונה, כך לכל עם היו הרבה עניינים בגופם חלוקים מאד [שנחלקו הגזעים בדור הפלגה]. ועל כן קיבל פרעה טענתו. וכן: **וְהֵאמֵר מִי־לִדֵי הָעֶבְרִים זֶה (ב, ז) -** כאמור, היו גופות העברים משונות הרבה מן המצריים. ואף בימינו קל להכיר הרבה עמים.

אִשָּׁה מִיִּנְקַת מֶן הָעֶבְרִית (ב, ז): כי היה ידוע כי יש אצל העבריים הרבה מיניקות בהיות גזירת מלכות להשליך בניהם ליאור [ורק נשאר להן חלב בדדיהן].

כִּי מֶן הַמִּים מְשִׁיתָהוּ (ב, י): התרגומים, רש"י, וכל מפרשי התורה, וכן בקדמוניות היהודים (ב, ט, י) פירשוהו מלשון הוצאה. ויש שהוסיפו דנופל רק בהוצאה ממים. אבל פירוש מחודש מצאתי ברמב"ם בפירוש המשניות (שבת פרק כב משנה ו) 'סכין ומשתמשין, נגזר מן משה [כ"ה במהדו' קאפח, ובנדפס הוסיפו 'משיתיהו'] והוא המשיכה והגרירה'. והיינו שנקרא ע"ש הגרירה ומשיכת התיבה מן הים אל היבשה. וזה תרגום שונה לגמרי, שאין

שמות מילון 7

עַיִן כָּל הָאָרֶץ (י, טו): ולמעלה הוא אומר "וְכִסָּה אֶת עַיִן הָאָרֶץ" (י, ה). כי כלפי פרעה מלך מצרים אין הארץ מתחלקת, הכול תחת ממשלתו. אבל ליושבי מצרים, הרבה ערים יש, הרבה שכונות יש. וזה כל הארץ.

חֶזֶק מְאֹד (י, יט): ולא נאמר כן בבואם למצרים. כי נעצו רגליהם אל הירק והעשב ונדבקו להם באכלם, כדרכם, וכדי להפרידם שלח ה' רוח חזק מאד.

וְלֹכַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחַרְץ כְּלָב לְשָׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד בְּהֵמָה (יא, ז): הנראה בזה, כי דרך הכלבים לנבוח על נבלות, הנה סיפר הכתוב שכלבים שבבתי ישראל לא ינבחו על שום נבילה, לא נבלת איש לא נבלת בהמה, כי לא יהיה שום נבילה אצלם, כי רק בכורי מצרים ובכורי בהמת מצרים ימותו.

וּמִצֹּת עַל מִרְרִים (יב, ח): על דעת רבותינו, מרור זכר לוימררו את חייהם, ובראשונים נתנו טעמים שונים לזה. ובאופן אחר יש לפרש, שזה זכר למיתת הבכורים של המצרים, כמו שנאמר (זכריה יב, י) "וְהָמַר עָלָיו כְּהָמַר עַל הַבְּכוֹר". כי זה הלילה היה מכת בכורות.

בְּרֵאתָם מִלְחָמָה (יג, יז): יתכן כי בעת ההיא הייתה באמת מלחמה בארץ פלשתים וזהו מה שאמרו בשירה על הים: "שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגְּזוּן חֵיל אַחַז יִשְׁבִי פְלִשְׁת" (שמות טו, יד), כי בפלשת היו בעת ההיא עמים אחרים להילחם, ועמים שלא במקומן נקראים עמים שלא ניכר מהותם כל כך. [דיש קושי בהבנה ש'עמים' הוא "הקדמה" לשמות הנזכרים אח"כ, פלשת, אדום, מואב, כנען.

כל כלי מאכל במשמע, והעד "שְׂאֲרָה כְּסוּתָהּ וְעִנְתָּהּ" וגו' (שמות כא, י).

וַיֹּאמֶר לְמַחֵר (ה, ז): נתקשו המפרשים הרבה בזה. ואולי היה כבר לילה, וחשש פרעה שאם יסורו הצפרדעים כעת, יצא קול במחנה ישראל שפרעה הבטיח לשחררם, ויצאו בעוד ליל, וקשה לעכבם בלילה. וכן מפורש בספרי האזינו (שלו) על הפסוק "בעצם היום הזה" – כי ביום קל יותר לעכב היציאה מבלילה.

רַק הִרְחַק לֹא תִרְחִיקוּ לְלַכֵּת הָעֵתִירוּ בְּעַדִי (ה, כד): האבן עזרא נתקשה על איחור 'העתירו בעדי' בפסוק. אבל יתכן, שהרחק לא תרחיקו כיון למשה ואהרן, שלא ירחיקו ללכת טרם יתפללו להסיר הערוב, אלא מיד יתפללו. וזה שהשיב משה "הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵא מֵעַמְּךָ", ואמרו בשמות רבה "הנה – מיד".

אֶת כָּל מִנְפְּתֵי אֵל לְבָדָּ (ט, יד): כי לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמימות שבלב¹, וכן קולות הברד.

וַיַּעֲזֹב אֶת עַבְדָּיו (ט, כא): מכאן שאף בזמן שיעבוד מצרים, היו למצרים עבדים זולת בני ישראל [ואולי הם העברים שכתבתי למעלה].

וְאַבוֹת אֲבֹתֶיךָ (י, ז): מכאן קצת סתירה לדברי האבן עזרא פרשת שמות עה"פ "וַיִּקָּם מֶלֶךְ חָדָשׁ"², שלא היה מזרע המלוכה, כי אף שהיה לו אב וגם לו אב, אבל משמעות הדבר שמוסב על מלכי מצרים.

² שמות א, ח.

¹ ברכות נט.

הספורנו במה שכתב: 'מאז שהיו בסוכות וכו'.

צְנֻצָּנִת (טז, לג): כמו בְּקֶבֶק על שם שמשמיע ב"ק ב"ק בשפיכה, שפיו צר [וכן 'קנקן' ע"ש קול ק"ן ק"ן], כך היא משמיעה צ"ן צ"ן. [רק שלא נדע איזהו צורה מהוה קול כזה].

כי א"כ למה נאמר בהן מליצה נפרדת של "ירגזן". [והבן].

וה' הַלֵּךְ לְפָנֵיהֶם (יג, כא): לאחר שנאמר 'ויסב', 'ויקח', 'ויסעו', 'ויחנו', כולם בלשון עבר, נאמר בזה לשון הווה, כי בעת שמשה רבינו ע"ה כתב ספר התורה עדיין היה הענן והאש הולך לפניהם, ואולי לזה רמז

הרב משה גרינהויט

ירושלים

"בני בכורי ישראל", "זיהי בדרך במלון"

הבינו שאם המילה היא הפתרון לחטא הרי שחטא משה בכך שלא מל את בנו קודם. אולם עדיין השאלה בעינה עומדת, אם ה' חפץ בשליחות עד שהוא הורג את אויביו של משה במצרים, מדוע אינו אומר למשה למול את בנו? כמו כן קשה, מדוע ה' לא ביקש להמיתו קודם מפני שלא מל את בנו?

עיון בפרשה מעורר שאלה משמעותית נוספת: ה' כבר אמר למשה מה לומר לפרעה:

וּבֹאֵת אֶתְּהָ זֹקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מֶלֶךְ
מִצְרַיִם וְאָמַרְתֶּם אֵלָיו הִי אֱלֹהֵי
הָעִבְרָיִים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נִלְכָּה נָא
דָּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבָּר וְנִזְבַּחַהּ לַיהוָה
אֱלֹהֵינוּ: (ג, יד)

וכך באמת פונים משה ואהרן לפרעה:

וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרֹעֶה כֹּה אָמַר הִי אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיַּחֲגוּ לִי

אחרי שה' משכנע את משה בחורב ללכת למצרים. שב ומדבר אתו שנית בהיותו במדין:

בְּלִכְתְּךָ לְטוֹב מִצְרַיִם רְאֵה כָּל
הַמִּפְתִּיחַ אֲשֶׁר שְׂמַתִּי בְיָדְךָ וְעֲשִׂיתָם
לְפָנַי פְּרֹעֶה וְאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת לְבָבוֹ וְלֹא
יִשְׁלַח אֶת הָעָם: וְאָמַרְתָּ אֶל פְּרֹעֶה כֹּה
אָמַר הִי בְנֵי בְכָרֵי יִשְׂרָאֵל: וְאָמַר אֲלֵיךָ
שְׁלַח אֶת בְּנֵי וַיַּעֲבֹדְנִי וְתִמְאֹן לְשַׁלְּחוֹ
הַנֶּה אֲנֹכִי הִרְגָּת אֶת בְּנֵי בְכָרֶיךָ: (ד, כא-
כג)

יש לעיין מהי התוספת שנאמרה בדברים אלו.

בדרך למצרים, במלון, מתרחש סיפור שעל פניו סוטה מענין הפרשה: "וַיִּפְגְּשׁוּהוּ ה' וַיִּבְקֶשׁ הֶמְתִּיתוּ:" (ד, כד). לאור ה'השקעה' הארוכה של ה' לשכנע את משה להסכים לשליחות למצרים, סיפור זה נראה תמוה, מדוע ה' מבקש להמית את משה? חז"ל

מקבלת שליחותו מימד נוסף על השליחות הראשונה.

כך אומר לו ה': בלכתך לשוב מצרים ותעשה את המופתים לפני פרעה, דע שאינך תובע מפרעה תביעת צדק כשופט, אלא תביעת אב. ה' דורש את בנו ישראל במחיר בנו של פרעה.

חייו של משה כשרים עתה לדרוש מפרעה בשפה כזו. וכאן מתרחשת לפנינו המחשה ליחס האבהי של ה' לישראל:

"...הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת בְּנִי בְּכַרְךָ. וַיְהִי בְּדַרְךָ בְּמִלּוֹן וַיִּפְגְּשֶׁהוּ ה' וַיִּבְקֶשׂ הֵמִיתוּ"

ה' ממחיש בכך את דבריו לפרעה: מי שאינו נותן לה' את בכורו, ה' הורג את בנו. צפורה מגיבה כמצופה ממנה, מוסרת את בנה לה' כדרישתו, ובכך ניצולים חי משה.

ה' מבקש להמית את משה, לא כעונש על חטא פרטי של משה, בבקשו להמיתו, ה' מעמיד את משה על הגובה הנדרש בשליחות האלקית הזו. מי שעומד בשם ה' לדרוש את בנו בכורו ישראל, הוא זה שמבין ברורות שישראל הם בעלי ברית עם ה', ברית שה' מתכוון לקיימה והעומד מנגד בכורו מת.

בַּמִּדְבָּר: וַיֹּאמֶר פְּרַעֲה מִי ה' אֲשֶׁר אֲשַׁמְעֵ בְּקִלּוֹ לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה' וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח: וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ נִלְכָּה נָא דָרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבָּר וְנִזְבַּחַהּ לַה' אֱלֹהֵינוּ פֶּן יִפְגְּעֵנוּ בְּדַבָּר אוֹ בְּחֶרֶב: (ה א-ג)

ואילו התוספת שה' אמר למשה במדין לפני שובו:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּלִכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיִמָּה רְאֵה כָּל הַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שִׁמַּתִּי בְיָדְךָ וְעָשִׂיתָם לִפְנֵי פְרַעֲה וְאָנִי אֲחַזֵּק אֶת לְבֹו וְלֹא יִשַׁלַּח אֶת הָעַם: וְאָמַרְתָּ אֶל פְּרַעֲה כֹה אָמַר ה' בְּנִי בְּכָרִי יִשְׂרָאֵל: וְאָמַר אֵלֶיךָ שַׁלַּח אֶת בְּנִי וְיַעֲבֹדֵנִי וְתִמְאַן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת בְּנִי בְּכַרְךָ: (ד כא-ג)

לא נאמרה לפרעה. בכך מועצמת השאלה הראשונה, למה נאמרה תוספת זו.

נראה לפרש כך, משה במדבר דן עם ה' על השליחות בצורה 'מקצועית'. כיצד ילך לפרעה, איך יתמודד עם ערלות השפתיים, ואיך יגרום לישראל להאמין לו. ואילו עם שובו למדין ההתמודדות היא שונה, כמי שהולך עם אשתו וילדיו. כאיש משפחה,

החטה והכוסמת

בסיום מכת הברד נאמר:

אֶל ה' הַקָּלוֹת יִחַדְלוּן וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה עוֹד לְמַעַן תִּדַּע כִּי לַה' הָאָרֶץ: וְאַתָּה וְעַבְדֶּיךָ יָדַעְתִּי כִּי טָרַם תִּירָאוּן מִפְּנֵי ה' אֱלֹהִים: וְהַפְּשֵׁתָהּ וְהַשְׁעֲרָה נִפְתָּה כִּי הַשְׁעֲרָה אָבִיב וְהַפְּשֵׁתָה גְבֻעַל: וְהַחֲטָה וְהַפְּסָמַת לֹא נָפוּ כִּי אֲפִילַת הִנֵּה: (ט, כז - לב)

וַיִּשַׁלַּח פְּרַעֲה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם חֲטָאתִי הַפְּעַם ה' הַצְּדִיק וְאָנִי וְעַמִּי הַרְשָׁעִים: הֶעֱתִירוּ אֵל ה' וְרַב מֵהִיִּת קִלְת אֱלֹהִים וּבָרַד וְאֲשַׁלַּחָה אֶתְכֶם וְלֹא תִסְפוּן לְעַמּוֹד: וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה כִּצְאֵתִי אֶת הָעִיר אֶפְרַשׂ אֶת כְּפִי

לארבה מה לאכול מפני שהחטה והכוסמת לא נוכו וגם זה קצת קשה.

ובאמת ההדגשה 'פִּי הַשְּׁעֵרָה אָבִיב' לעומת 'פִּי אֲפִילַת הַנֶּה' מעוררת מחשבה, מדוע הסיבה שלא הוכו ראויה לציון.

נראה ששיעור המקרא כך: משה אומר לפרעה, אני אתפלל כצאתי מהעיר וה' יפסיק את הקולות, בגלל הבטחת פרעה לשלוח את ישראל. אולם הנני יודע שעדיין אינכם יראים את ה'. מה לכם כי לא תיראו את ה'?! הן מי שעמד בחזקה מול ה' הוכה ומי שהתכופף לפניו ניצל.

המציאות היא הממחישה עיקרון זה: הפשתה והשעורה נוכתה, כי עמדו בחזקה מול הברד, השעורה אביב והפשתה גבעול. והחטה והכוסמת לא נוכו כי אפילות הנה.

דברי משה נאמרים על רקע ההרס הנשקף מחלון הארמון של פרעה, והמציאות שסביבו עונה אמן לדבריו.

כלל הפרשה ברור. פרעה מודה למשה על חטאיו ומבקש שיתפלל שהברד יסור, משה מודיע שיתפלל, למרות שאינו 'תמים' לחשוב שפרעה ישלח את ישראל. ואכן לאחר התפילה פרעה לא שולח את ישראל.

אולם באמצע נוספו שני פסוקים, שצריך להבין מה באו לומר:

וְהַפְּשֵׁתָּהּ וְהַשְּׁעֵרָה נִכְתָּה כִּי הַשְּׁעֵרָה
אָבִיב וְהַפְּשֵׁתָּה גְּבֻעַל: וְהַחֲטָה
וְהַכֹּסֶמֶת לֹא נִכְּוּ כִּי אֲפִילַת הַנֶּה: (ט,
לא-לב)

כבר תמהו ראשונים על זה. ראב"ע כתב (רמב"ן הביא כן מרס"ג) שהשעורה לא תשוב אבל יתפלל על החיטה שלא תוכה. ורמב"ן הקשה שאפילו ימשיך הברד לא תוכה החיטה לרכותה. ולכן פירש שביד אלקים להרע להם עוד בחיטה, וזה קשה שכבר הוכו גם במים ובדבר וביד אלקים לאבד נפשם ואין צריך לאיים על האוכל. ונראה מרמב"ן שזו הקדמה לארבה, שהיה

הרב נחמן טוקר זצ"ל

ראש ישיבת הברון – כנסת ישראל

מכות מצרים – עונש, וגילוי כבוד ה'

ומשקה את הארץ, ומצרים עובדים לנילוס, לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם "עב"ל.

מבואר שסדר המכה הוא שקודם פוגע ביראתם ואחר כך במצרים. ואולם להלן בפרשת בא בעניין מכת בכורות על הפסוק

"כֹּה אָמַר ה' בְּזֹאת תִּדְעֶה כִּי אֲנִי ה' הֵנָּה
אֲנֹכִי מִכָּה בַּמָּטָה אֲשֶׁר בְּיָדִי עַל הַמַּיִם
אֲשֶׁר בַּיָּאֵר וְנִהַפְּכוּ לְדָם" (שמות ז, יז)

כתב רש"י: "ונהפכו לדם - לפי שאין גשמים יורדים במצרים, ונילוס עולה

ויש לבאר שיש שני אופנים בהבאת המכה, יש אופן שהמכה באה להודיע גבורת ה' ויכלתו, ויש אופן שהמכה היא בתורת עונש על החטא. וזהו ביאור שינוי הסדר שנזכר, בעשרת המכות שהיה התכלית להודיע מציאות ה', לכן התחילה המכה באלהיהם, שזה בעיקר מה שמתנגד למציאות ה', האמונה בע"ז, ואח"כ הכה במצרים. אולם בעניין מכת בכורות שהיה זה בתורת הכאה של עונש על מצרים, ראוי להתחיל במכה ברשעים עצמם, ורק אחר כך באלהיהם, ודו"ק. [וכן בהכאת המצרים על ים סוף היה זה בתורת עונש על העבירה].

"וַיִּמַט כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פְּרָעָה הַיֹּשֵׁב עַל כִּסְאוֹ וְכו' וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה" (יא, ה) כתב רש"י "וכל בכור בהמה - לפי שהיו עובדין לה, וכשהקדוש ברוך הוא נפרע מן האומה נפרע מאלהיה" עכ"ל. ובכאן מוזכר בפסוק בכור פרעה לפני בכור בהמה, וצריך ביאור למה התהפך הסדר, והרי הקב"ה נפרע מאלהיה תחילה, וכנ"ל בדם. [עוד קשה ממה שמצינו להלן ברש"י בפרשת בשלח על הפסוק "וַחֲזַקְתִּי אֶת לֵב פְּרָעָה וַרְדֵּף אֶחְרֵיהֶם וְאֶכְבְּדָה בְּפְרָעָה וּבְכָל חֵילוֹ" וכו' (יד, ד) וכתב רש"י "בפרעה ובכל חילו - הוא התחיל בעבירה וממנו התחילה הפורענות" עכ"ל. מבואר שסדר המכה הוא לפי מי שהתחיל בעבירה, ועיין]

ביאור במכת ברד

תמיד ה' נתן ביחד את הקולות והברד אך לאדמה הגיע הקול לפני הברד מכיוון שהוא מהיר יותר, ותמיד היו הקולות לפני הברד ולכן תמיד הוזכרו בכתוב הקולות לפני הברד.

אולם, כאשר התפלל משה אל ה' להפסיק את הקולות והברד, נאמר שם "ויחדלו הקולות והברד ומטר לא ניתך ארצה". ויש להציע על פי המדרש המובא ברש"י: "לא ניתך. לא הגיע, ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ" ונשארו עומדים באויר. - ולכן אף על פי שהקולות והברד הפסיקו באותו זמן, הקולות הגיעו עוד לארץ אחרי שנגמר הברד, כי הברד שיצא בעת שיצאו הקולות נשאר באויר ואילו הקולות עוד הגיעו אחריו לארץ (לא מוזכר שהקולות הפסיקו באויר). ולכן נאמר "וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות" כי לעיני פרעה קודם חדל המטר והברד ורק אחר כך חדלו הקולות.

"וַיִּט מֹשֶׁה אֶת מַטְּהוֹ עַל הַשָּׁמַיִם וְה' נָתַן קֶלֶת וּבָרַד וַתִּהְלֶךְ אֵשׁ אֲרָצָה וַיִּמָּטֵר ה' בָּרַד עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות ט, כג)

במכת ברד נאמר בתחילה בפסוק קולות וברד: "וְה' נָתַן קֶלֶת וּבָרַד", כך אומר פרעה למשה ולאהרן "הֲעִתִּירוּ אֵלַי ה' וְרַב מְהִיֵּת קֶלֶת אֱלֹהִים וּבָרַד" (שם ט, כח), כן אומר משה לפרעה - "הַקּוֹלוֹת יִחְדְּלוּן וְהַבָּרַד לֹא יִהְיֶה עוֹד" (שם כט), ונאמר בפסוק שכך היה: "וַיִּחְדְּלוּ הַקּוֹלוֹת וְהַבָּרַד וּמָטֵר לֹא נָתַךְ אֲרָצָה" (שם לג), ובכל מקום תמיד הקולות הם לפני הברד.

אולם, בסוף הפרשה נאמר "וַיִּרָא פְּרָעָה כִּי חָדַל הַמָּטֵר וְהַבָּרַד וְהַקֶּלֶת וַיִּסָּף לַחֲטָא וַיִּכְבַּד לִבּוֹ הוּא וְעַבְדָּיו" (שם לד), ושינה כאן הסדר לכתוב את הברד לפני הקולות. ויל"ע.

[יש לומר, שכיון שכידוע מהירות הקול גדולה מממהירות ירידת המטר והברד, לכן

המשך חטא פרעה

וְהַקְלַת וַיֹּסֶף לַחֲטֹא" (שמות פ, לד)

בזה מדגיש שהוסיף לחטא אף אחרי שהודה כי ה' הצדיק.

"וַיֵּרָא פְּרֹעֶה בִּי תִדְלַל הַמָּטָר וְהַפָּרֶד

נראה דדוקא הכא כתוב ויוסף לחטוא, הרי חוטא והולך היה. והיינו משום דבמכת ברד אמר ה' הצדיק, ושוב חוזר לחטוא,

על אודות ישראל

אלא שעשה לפרעה ולמצרים ורק 'אודות ישראל'.

וזהו מפני "כי לא בצדקתך... אלא ברשעת הגויים", רק ממילא אודות ישראל.

ולקמיה (פסוק י) כתיב "וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בְּרוּךְ ה' אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פְּרֹעֶה", שאז כבר למד יתרו ממשא איך מפרשים כל הניסים ואז כבר לא הזכיר אשר עשה למשה, אלא אשר הציל אתכם.

"וַיִּסְפָּר מֹשֶׁה לְחֹתָנָו אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְפְרֹעֶה וּלְמִצְרַיִם עַל אֹדֶת יִשְׂרָאֵל" (שמות יח, ח)

ולעיל בראשית הפרשה (פסוק א') "וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ... אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ".

בתחילה יתרו ציין שהקב"ה עשה למשה ולישראל, וכאן כלל לא הזכיר שה' עשה למשה וכמו שראה יתרו בתחילה, ועוד יותר דלא הזכיר אשר עשה ה' לישראל

צורת קבלת הדברים בהר סיני

אלא, שכפי שה' נתן האפשרות לראות את הקולות, כך נעשה להם נס לראותם דרך האוזניים.

ושוב נמצא בספר שו"ת הלכות קטנות לר"י חגיז (ח"ב אות שטז) וז"ל: "שאלת מה ענין רואין את הנשמע, תשובה: היה לך ללכת אחר הבחורים ללקט מן הפסקים וכתבים אבל אפשר שלא ליקטוה, וזה דעתי בקיצור, שניתנה כח הראיה לאוזן, והכי דייק מה ראתה אוזן - אוזן ששמעה, ואל תתמה שמי שאמר לעין שתשמע יאמר לאוזן שתראה שהחושים מוצאם ממקום אחד" וכו', עיי"ש.

אשר לפי זה ניחא שהרציעה באוזן דאף שראו את הקולות אבל ראו באוזן.

"וְכָל הָעַם רְאִים אֶת הַקּוֹלֹת... " (שמות, כ, טו)

פרש"י: "רואים את הקולות: רואין את הנשמע".

ובגמ' בקידושין (דף כב:) איתא "מה נשתנה און מכל אברים שבגוף, אמר הקב"ה און ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרתי (ויקרא, כה, נה) כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע".

דהיינו שבהר סיני שמעו את הקולות, ולא ראו, ותימה דלכאורה לפי המדרש ברש"י נתבאר שראו את הקולות ולפי זה היה ראוי לרצוע בעין.

תגנובו אזהרה לגניבה שניה מנין ת"ל לא תגנוב עיי"ש הרי דגם גניבת ממון איכליל בלא תגנוב, (ועיין אור שמח (הלכות ממרים פ"ז ה"א) שלכאורה נראה מדבריו שאירי בגניבה של חיוב מיתה, וצ"ע).

[אכן בעיקר הדבר צ"ב דהרי לא תגנוב שבעשרת הדברות היינו גניבת נפשות וא"כ היאך נאמר לעבד שמירי בגניבת ממון, וי"ל. ובירושלמי (פרק בן סורר ה"ג) אזהרה לגניבה בראשונה מנין ת"ל לא

הרב ישראל בריקמן

ביתר עילית

קושיא בענין גילו של משה ביציאת מצרים

ג. ועולה מכך שביצי"מ משה רבינו היה כבר בן יותר משמונים ואחד שנה שהרי בקידושין (לח.) מבואר שהקדוש ברוך הוא ממלא שנותיהם של צדיקים, ושמה רבינו נולד בשבעה באדר ובו ביום מת לאחר מאה עשרים שנה. ואם בתחילת תקופת המכות היה בן שמונים שנה וחודש אחד, בסופם היה כבר בן שמונים ואחד שנה וחודש אחד.

ד. והנה עם ישראל הלך במדבר ארבעים שנה בדיוק [מט"ו ניסן ב'תמ"ח ועד י ניסן ב'תפ"ח] כמבואר במדבר (יד, לג) ובדברים (ח, ב). ומשה רבינו מת בשנה שבה נכנסו עם ישראל לארצו, כמבואר בקידושין לח. שבארבעים הימים שמז' אדר ועד ט"ז ניסן ניזונו מהמן שבכליהם, ובט"ז ניסן אכלו מתבואת א"י.

אלא שאם נוסיף ארבעים שנות מדבר על שמונים ואחד השנים של משה עד יצי"מ נגיע למאה עשרים ואחד שנה, ולא כמפורש בפר' נצבים: "בְּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים

א. בפרשת וארא נאמר: "וּמִשָּׁה בֶּן שְׁמֹנִים שָׁנָה וְאַהֲרֹן בֶּן שְׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה בְּדַבְּרָם אֶל פְּרַעֲהוּ" (שמות ז, ז). ובודאי הכוונה לעת דיבורם הראשון עם פרעה, אשר שם הוא מוזכר.

ב. ומבואר במשנה בעדויות (פ"ב מ"י) שמשפט מצרים י"ב חודש, וכן מבואר בגמרא שכל מכה שימשה ארבעה שבועות, לחד מ"ד בחלוקה של ג' שבועות התראה ושבוע מכה, ולחד מ"ד בחלוקה של שבוע התראה וג' שבועות מכה, [ואמנם יש מכות שלא היתה בהם התראה כלל ואף יש מכות שנמשכו רגע אחד בלב כמכת דבר ומכת בכורות, אך מאידך יתכן שהיו מרווחי זמן בין מכה להתראת המכה שלאחריה].

וי"ב חודש אלו החלו כמובן במכת דם. ואם כן צ"ל שמכת דם החלה בחודש ניסן בשנה שקדמה ליציאת מצרים.

להניח שהמכות נמשכו רק חודש ושבוע מז' אדר עד י"ד ניסן, והוא דוחק.

ולא זו בלבד, אלא שאהרן היה בן שלוש ועשרים ומאת שנה באב של סוף ארבעים, חצי שנה לפני שמושה היה בן מאה ועשרים. וא"כ לא יכל להיות בן שמונים ושלוש בדיוק בתאריך שמושה היה בן שמונים.

ובעל כרחנו צריך לפרש שלא נתכוונה התורה לשמונים שנה שלמות אלא שהיה משה בתוך שנת השמונים. [ובעניין מה שהביא מהגמ' בערכין יש לדחות שהגמ' צריכה לימוד כדי לדעת אם גיל עשרים היינו בתוך שנת העשרים או לאחריה. קמ"ל שאין הדבר מוחלט].

שְׁנָה אֲנָכִי הַיּוֹם לֹא אוֹכַל עוֹד לְצֵאת וְלָבוֹא" (דברים לא, ב).

[וקשה לומר שבן שמונים שנה הנאמר בפר' וארא היינו בתוך שנתו השמונים. ועיין בערכין דף יח. שבן עשרים שנה הנאמר גבי הנודר ערכו היינו כולל בן שנת עשרים עצמה].

הערת העורך [שמואל ב"ש]:

אמנם גם בלא דברי חז"ל הדברים קשים, כי בז' אדר בסוף ארבעים היה משה בן מאה ועשרים שנה. וא"כ בז' אדר דתחילת ארבעים היה בן שמונים. א"כ עלינו

הרב חיים יפרה

מח"ס 'גר ותושב' על הכוזרי

ירושלים

"כְּבֹד פֶּה וְכֹבֵד לְשׁוֹן", "עֵרַל שְׁפֵתַיִם"

א. התמיהות

טענה חוזרת ונשנית של משה רבינו עליו השלום נגד מינויו היא שאינו יודע לדבר. אלא שטענתו זו מנוסחת בצורות שונות בהקשרים שונים:

בסנה הלשון: **לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנָכִי וְגו' כִּי כְּבֹד פֶּה וְכֹבֵד לְשׁוֹן אֲנָכִי** (שמות ד, י). ואילו בפרשת וארא הלשון: **"הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְאִיךָ יִשְׁמְעֵנִי פִּרְעָה וְאֲנִי עֵרַל שְׁפֵתַיִם"** (שם ו, יב).

וידועה גם תמיהת המפרשים על נאומו של בעל 'כבוד פה ולשון וערל שפתים' זה בסוף ימיו. ועוד יש לשאול על תגובת הקב"ה לטענת משה רבינו. שלכאורה אין הבדל בינה כאן לבין מעמד הסנה.

ב. שתי טענות שונות

יש שתירצו, ששתי טענות משה רבינו הן שונות במהותן:

טענה א': 'כבוד פה וכבוד לשון' הכוונה לכבודות וקושי ביטוי [בין שנסביר על פי המדרש שהגחלת שרפה לו את הלשון, בין שנסביר שכלי הדבור לא הצליחו לעקוב אחר מהירות המחשבה, שזה כידוע טעמו של הגמגום]. - ובעיה זו בסוף ארבעים שנה התבטלה: לפי פרושה במדרש צריך לומר שהקב"ה ריפא אותו. ולפי הפרוש השני שהצעתי אפשר לומר שבמשך ארבעים שנה גם גופו של משה רבינו עלה למדרגת רוחו ו"הסתגל" למהירות מחשבתו.

שמות מילון 7

פרוש אחר. ואקדים לו שאלה אחרת: מנין לבנות יתרו שמשה הוא איש מצרי? הרי לפי המדרש הוא כבר היה שנים מלך בארץ כוש, ומן הסתם החליף בגדיו המצריים. וגם על פי הפשט שהגיע למדין מיד: סביר להניח שהחליף בגדיו ובוודאי לא פרסם זהותו, מאחר ופרעה עדיין רודף אחריו. ואם כן, מי גילה להן סודו? אלא שהוא צעק על הרועים, כמובן במדיינית שכנסיך מצרי וודאי למד. אלא שכמובן הוא דבר מדיינית במבטא מצרי.

ועל פי זה אולי כוונת משה ב'ערל שפתים': שפתיים של ערל, ר"ל שהוא מדבר מצרית צחה, מדויקת להפליא, בלי שום מבטא. ואם כן יהיה לפרעה מלך מצרים פתחון פה: אתה המנהיג של עם ישראל ואתה דורש להפריד בינם לבין המצרים, לשלוח אתכם מארצי ל"ארצכם", להיות שם עם אחר מאתנו? ואתה בעצמך מפגין בכל מילה היוצאת מפיו שאתה קשור דווקא לעם המצרי!

המנהיג הלאומי, העומד מול פרעה בשם עם ישראל ואלקי העבריים, אסור שיהיה לו שום דבר הנראה אולי כזיקה למצרית. לפרעה, לא משה ידבר, אלא אך ורק אהרן, במבטא עברי מובהק.

(ולטענה זו, באמת כבר כאן מופיעים שני פתרונות: "מי שם פה לְאָדָם וכו'" (ד' י"א) ורק אחר סירובו החוזר של משה: "הלא אֶהְרֵן אֲחִיךָ הֲלוֹי יִדְעֵתִי פִי דְבַר יְדַבֵּר הוּא" (ד' יד) - לא אעשה אהרן שליח, וגם לא ארפא אותך עכשיו. רק אהפוך אותו כביכול לפה שלך.)

מינוי אהרון, שהוא כן "דְבַר יְדַבֵּר", הוא אך ורק להביא דברי משה לפני העם. ואין שום רמז של שליחות אהרן לפרעה. שבצווי לבוא אליו ולדבר אליו בפרשת שמות מוזכר לעולם רק משה, אף שלמעשה אהרן הלך יחד אתו. וצ"ע האם היה על פי רצון ה'.

טענה ב': ואילו בפרשתנו, שטענת משה רבינו שהוא 'ערל שפתים' הקב"ה ממנה את אהרן למתורגמן של משה גם כלפי פרעה. וראיתי מי שמפרש את ההבדל בין 'כבד פה' ל'ערל שפתים' שכאן טענת משה ששכח דקדוקי לשון מצרים ומדבר אותה רק בצורה עילגת, מה שאין כן אהרן. וברור שזו טענה רק כלפי השליחות לפרעה, וגם אין שום קושיא ממנה לנאומו של משה בסוף ימיו.

ג. הצעה חרשה

אלא שלא מובן כל הצורך הקשר בין בעיה זו לביטוי 'ערל שפתים'. לכן נלע"ד להציע